

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E GEÇİŞ VE 19 MAYIS RUHU

Doç. Dr. E. Semih YALÇIN*

GİRİŞ

20 yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin hem zayıf durumda olması, hem de Avrupa siyaseti dahilinde tarafsız kalması, o günkü şartlarda pek mümkün gözüküyordu¹. Bu sebeple Osmanlı Devleti, Trablusgarp ve Balkan savaşları akabinde Avrupa'da oluşan gruplaşmada tarafsız kalamamış ve Almanya'nın yanında I. Dünya Savaşı'na girmek zorunda kalmıştı. Çünkü, I. Dünya Savaşı sonrasında Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ülke üzerinde başlangıçta büyük bir ferahlık meydana getirmişti. 1911 yılından beri savaşın içinde olan Türk halkı bu durumdan umutlanmış ancak mütarekenin uygulanış şekli bu ümitleri kısa sürede ortadan kaldırmıştır. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla ortaya çıkan Anadolu'nun haksız işgali meselesi, ülkenin kurtuluşu için fevkalâde ciddî düşüncelere ve teşebbüslere ihtiyaç olduğunun fark edilmesine yol açmıştır. Haksız işgallere karşı tepki olarak ortaya çıkan Millî Mücadele fikri, fiilî anlamda Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri vasıtasıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Millî Mücadele döneminde oluşan "Müdafaa-i Hukuk" kavramı; Türklerin millet olarak bağımsız bir devlet kurmak suretiyle yaşama hakkının, Osmanlı payitahtına İmparatorluğun diğer unsurlarına ve bu hakkı tanımayan I. Dünya Savaşı'nın galip devletlerine karşı fiilî bir mücadele sonunda elde etmeyi ifade etmektedir².

* Doç.Dr., Gazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

1 Yavuz Ercan, "Bloklar Arası Çatışmalarda Osmanlı Devleti Topraklarının Stratejik Önemi", *Beşinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I, Değişen Dünya Dengeleri İçinde Askerî ve Stratejik Açılardan Türkiye*(23-25 Ekim 1995-İstanbul), Gn.Kur.Başk. yay., Ankara, 1996, s.122.

2 T. Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasî Partiler 1859-1952*, İstanbul, 1952, s.435-437.

Millî Mücadele fikrinin ortaya çıkışı hususunda farklı yorumlar yapılmaktadır. Bu yorumlardan en önemlisi; İttihatçılar arasında yaygın bir fikir olarak kabul gören “Mukavemet” fikridir. Gerçekten de 1918 yılına girildiğinde Osmanlı Devleti'nin savaşta mağlup olacağını anlayan İttihatçı grup güvenli kabul edilen Anadolu'da bir direniş hareketinin zarureti üzerinde fikir birliği içinde idiler. Mukavemet konusunda, vilayetlerde yaptıkları çalışmalar ile kamu görevlilerini savaş sonrası ortama hazırlamaya çalışmışlar, Anadolu kongrelerinin toplanmasında ve Kuva-yı Milliye'nin tesisinde önemli roller üstlenmişlerdir. Teşkilat-ı Mahsusa'nın bakıyyesi olan Karakol Cemiyeti'nin faaliyetleri bu duruma güzel bir örnek teşkil eder.

Millî Mücadele fikrinin ortaya çıkışının, İttihatçılara mal edilmesi Mustafa Kemal Paşa ve kadrosuna haksızlık edildiği anlamına gelmez. Çünkü Mustafa Kemal Paşa da siyasî ve politik faaliyetlerinin başlangıcından itibaren bir İttihatçıdır ve bulunduğu ortamlarda İttihatçı misyonu temsil eden önemli bir isimdir. Ayrıca İttihatçılıktan ayrıldığı hususunda herhangi bir açıklaması olmadığı gibi kaynaklarda da bu güne kadar bu durumu teyit eden herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Enver Paşa ile olan çekişmesi Mustafa Kemal Paşa'yı mütareke döneminde bir ara Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanlısı gibi göstermiş ise de ona bu sıfatı yakıştırmak tarihi hakikatlerle bağdaşmadığından dolayı mümkün değildir. Mustafa Kemal Paşa'nın fikrî anlamdaki farklılıkları daima İttihatçı misyon çizgisinde kalmış ve sadece bir iç muhalefet olarak tezahür etmiştir. Onu farklı kılan nokta; uygulanmasının hayatî bir zorunluluk olduğuna inandığı millî mukavemet fikrinin fiiliyata geçirilmesinde oynadığı büyük roldür. Başlangıçta ham olan mukavemet fikrine şekil veren, başarılması için her türlü vasıttan faydalanılmasını sağlayan ve mukavemet fikrini cesaretle tatbik eden Mustafa Kemal Paşa'dır.

Bu dönemde I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti için ağır yenilgiyle sonuçlanması, bu yenilginin nereden kaynaklandığı hususunda bir takım fikirlerin ortaya çıkmasına sebep olmuş ve daha çok da İttihatçı grup suçlanmıştır. Bazı yazarlarımız İttihat ve Terakki'nin içine düştüğü bu

olumsuz durumdan etkilenerek Mustafa Kemal Paşa'yı kurtarma adına, Onu İttihatçı karşıtı gibi gösterme çabasına girmektedirler. Bu tip çabaların ilmî temellere dayanmayan mülahazalardan öteye gitmesi mümkün değildir. Esasında İttihatçılıktan aklanma gayretlerine ihtiyacı olmayan Mustafa Kemal Paşa, Enver Paşa'nın uygulamalarına muhalefet etmekle zaten İttihatçı misyona yüklenen son dönemin sorumluluklarından kendisini kurtarmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Hazırlıkları ve 19 Mayıs Ruhunun Tesisi

İşgallere karşı başlayan Millî Mücadele'nin başarıya ulaşabilmesi ve millî istiklâlin sağlanabilmesi için verilen mücadelenin hukuken tasvip ve teyit edilmesi gerekiyordu. Bu yönde netice alınabilmesi için Mustafa Kemal Paşa liderliğinde sürdürülen mücadele, askerî olduğu kadar siyasî bir mücadeledir. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasından itibaren beyanatlarıyla başlayan, kongrelerle ve nihayetinde Ankara Hükûmeti'nin kurulması ile devam eden çizgide temel amacın, hukuken temsili sağlamak olduğu görülür. Bu noktada en önemli mesele, Babîâlî ve İstanbul Hükûmeti'dir. İşgal kuvvetlerinin zorlayıcılığı ile İstanbul Hükûmeti'nin kendi yapısından kaynaklanan hantallık ve âcizlik, millî istiklâli ciddî olarak tehlikeye sokuyordu. Bu durumda yapılması gereken Anadolu'da Millî Mücadele'nin başlatılması ve millî hukukun tesisini temin etmektir. Nitekim, müttefikler İstanbul Hükûmeti'ni muhatap alıyorlar, Kuva-yı Millîye'yi de "asî" olarak vasıflandırıyorlar ve Kuva-yı Millîye'nin önlenmesi için sürekli baskıda bulunuyorlardı. Böyle bir ortamda Türk milliyetçilerinin verdikleri mücadele iki buçuk yıl kadar devam etmiş ancak, Ankara Hükûmeti hukuken temsil konusunda muhatap alınmamıştı. 1921 yılı Millî Mücadele tarihinde bu anlamda bir dönüm noktasıdır. Zira bu yıl içerisinde cereyan eden olaylar, silâhlı mücadelenin gerçek amacının anlatılmasını ve Ankara Hükûmeti'nin Müttefik Devletlerce kabulünü, en azından kabulün başlangıcını sağlayacak bir mahiyet arz edecektir.

Mustafa Kemal Paşa İtilâf donanmalarının mütareke hükümlerine göre fiilen işgal ettiği İstanbul'a 13 Kasım 1918 tarihinde gelmişti. Mustafa

Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmeden önce İstanbul'da kaldığı altı aylık süre, Millî Mücadele hareketinin başlangıcını oluşturan hazırlık dönemidir. Bu dönem yakın tarihimizde yeni Türk devletinin yapılanmasında siyasî ve fikrî temellerinin oluştuğu fevkalâde öneme haiz tarihî hadiseler silsilesi ile doludur.

Mustafa Kemal'in İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde düşüncesi, henüz Mebuslar Meclisi'nde güven almamış bulunan Tevfik Paşa kabinesine, mecliste güvenoyu verilmesini önleyerek, iş başına millî ülkeye bağlı, azim ve kuvvet sahibi bir kabinenin geçmesini sağlamaktı. Bu fikrini tanıdığı ve güvendiği arkadaşlarına, bir kısım milletvekillerine de kabul ettirmişti. Şahıs şahıs yaptığı bu temas ve anlaşmaları yeterli görmeyerek, Tevfik Paşa kabinesinin milletvekillerini toplu bir hâlde görmek ve fikrini onlara anlatmak istedi. Mustafa Kemal, mecliste toplanan milletvekillerine düşüncelerini açık olarak anlattı ve o gün için alınacak tek tedbirin kabineye güvenoyu vermemek olduğunu izah etti. Böyle bir karar karşısında meclisin dağılması ihtimalinden bahsedene bunun muhakkak olduğunu ve esasen kabine güvenoyu alırsa ilk işinin yine meclisi dağıtmak olacağı cevabını vermiştir. Uzun tartışmalardan sonra bu hususî toplantıda bulunan milletvekilleri kabineyi düşürmeye karar vermelerine rağmen Sadrazam Tevfik Paşa, istediği güvenoyunu meclisten, tartışma bile olmadan almıştır.

Dinleyici localarından birinde meclisin çalışmalarını takip etmiş olan ve o günkü neticeden hiç memnun kalmayan Mustafa Kemal'in evine döner dönmez ilk işi, Padişah'ın başyaveri vasıtasıyla, Vahdettin'den bir görüşme istemek oldu. 22 Kasım 1918 cuma günü selâmlığından sonra yapılan görüşmede, Padişah, Mustafa Kemal'in düşündüklerini anlatmasına imkân bırakmayarak, ordunun, komutan ve subaylarının Mustafa Kemal'i çok sevmelerine binaen kendisine bir fenalık gelmemesini temin etmesini istemişti³. Buna karşılık Mustafa Kemal tarafından kendisine sorulan

3 F.Rıfık Atay, **19 Mayıs**, Ankara, 1944, s. 6vd.; F.Rıfık Atay, **Atatürk'ün Bana Anlattıkları**, İstanbul, 1955, s. 91vd.; E. Semih Yalçın, "Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl 1995, Sayı 28, s.185vd.

“...ordu tarafından aleyhinize hazırlanan bir harekete dair malûmat ve mahsusatınız mı var?” sorusuna, padişah kesin bir cevap vermemekle beraber, o gün için değilse-bile ilerisi için böyle bir ihtimali mümkün gördüğünü istemeyerek ifade etmişti.

Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetleri sadece Padişah'la sınırlı kalmamıştır. İstanbul'da millî cemiyetlerle ayrı ayrı müzakerelerde bulunmuş, Erkan-ı Harbiye ve kendisiyle birlikte hareket etmeyi göze alabilen yakın arkadaşları ile de görüşmeler yapmıştır. Hatta işgal kuvvetlerinin İstanbul'da bulunan Komiserleri ile de bir dizi görüşmelerde bulunmuştur.

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal Paşa, Mütareke Dönemi'nde İstanbul'da, iktidara gelmenin bütün yollarını denedikten sonra, Anadolu'ya geçmek ve “millî mukavemet”te bulunmak gibi “ağır ve kat'i” bir kararı her yönüyle incelemiş ve “bundan başka bir şey yapmak ihtimali kalmadığına” inanmış idi. Sonunda devletin ve milletin İstanbul'dan kurtarılamayacağını anlayan Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya geçerek millî mukavemette bulunma kararını vermiştir.

Bu karardan sonra Anadolu'ya geçerek millî mukavemet kararına varmakla iş bitmemiştir. Bundan sonra O, mümkünse resmî bir görevle, bu mümkün olmazsa özel olarak Anadolu'ya geçme ve orada bir Millî Mücadele hareketini başlatmanın çarelerini aramaya başlayacaktır. Bu hususta ona başta Ali Fuat Cebesoy olmak üzere arkadaşlarının büyük yardımı olmuştur. Önce Mustafa Kemal Paşa'ya Anadolu'da görev verilmesi için kendisinin hükûmette etkili bir kişiye tavsiye edilmesi gerekmiştir. Bu işi yapan kişi, Ali Fuat Paşa'dır⁴.

Türk İstiklâl Savaşı'na başlangıç teşkil eden tayin meselesi tesadüfler sonucu olarak değil, Mustafa Kemal Paşa'nın Mütareke Dönemi'nde gösterdiği şuurlu faaliyetleri sonucu gerçekleşecektir. Mütareke Dönemi'nde

---

4 YALÇIN, “...Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri”, s.202-203.: *Cumhuriyet*, 19 Mayıs 1963.

Mustafa Kemal Paşa memleket meselelerinin dışında veya gerisinde kalmamıştır. O, herkesin her şeyden ümidini kestiği bir dönemde kendisine, devletine ve Türk Milleti'ne olan güvenini yitirmeyen bir liderdir. Kurtuluşu başka bir devletin himaye ve desteğinde değil, kendi gücümüzde görmüştür. Onun Mütareke Dönemi'nde İstanbul'da gösterdiği faaliyetlerin temelinde bu inanç ve karar vardır. İşte bu inanç ve karar 19 Mayıs Ruhu'nun oluşmasında temel faktördür.

Zürcher, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçerek Millî Mukavemeti başlatma kararını Nisan 1919 ortalarında verdiğini belirtmekte⁵ ve oldukça geç verilmiş bir karar olarak değerlendirmektedir. Anadolu'ya geçiş kararının gecikmiş olmasını bir eksiklik olarak görmek yanlıştır. Çünkü bu varsayım ile hareket edildiğinde Mustafa Kemal Paşa'da Anadolu'ya geçme fikrinin Nisan 1919'dan önce olmadığını kabul etmek gerekir. Geç verilen "Millî Mukavemet" kararı değildir. Bu kararın uygulanma şekli ve zamanıdır. Bu düşüncenin ne şekilde, ne zaman ve nasıl tatbik edileceği arayışı değişik teşebbüslerle ele alınmış fakat sonuçta Anadolu'ya geçme fikri ağırlık kazanmıştır⁶.

Dikkat edilirse Mustafa Kemal Paşa'nın fikrî faaliyetlerinin başlıca hedefi Anadolu'ya geçerek millî mukavemet hareketini başlatmaktır. O, bu gaye ile bir taraftan yakın arkadaşlarını bu fikir etrafında hazırlarken, diğer taraftan 19 Mayıs Ruhu dediğimiz bu idealin tahakkuku için yollar aramıştır. Gerçekten de Mustafa Kemal Paşa, bu ideal için sadece önüne çıkan fırsatları değerlendirmekle kalmamış, amacı doğrultusunda yeni fırsatlar meydana getirerek bunlardan azamî ölçüde yararlanmıştır. Diğer bir ifade ile O, tarihin önüne çıkardığı fırsatları olabildiğince iyi değerlendirmiştir. Bu büyük liderlere mahsus bir özelliktir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Görevlendirilmesi 19 Mayıs Ruhunun Tecellisi

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da ilk ayak bastığı yer Samsun'dur.

5 Eric Jan Zürcher, *Millî Mücadelede İttihatçılık*, Ankara, 1987, s.200.

6 YALÇIN, "...Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri", s.196.

Bu nedenledir ki, Samsun Millî Mücadele'nin başlangıç noktasıdır ve Millî Hareketin ilk evresini teşkil etmektedir. İleride Kuva-yı Milliye Ruhu şekline dönüşecek olan 19 Mayıs Ruhunun tecelli ettiği mekandır.

Atatürk, Samsun'a ilişkin olarak Nutuk'ta şu bilgilere yer vermiştir:

"1919 senesi Mayısının 19. günü Samsun'a çıktım. Vaziyet ve manzara-i umumiye: Osmanlı Devletini dahil bulunduğu grup, Harbi Umumide mağlup olmuş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şeraiti ağır, bir mütarekenâme imzalanmış. Büyük Harbin uzun seneleri zarfında, millet yorgun ve fakir bir halde. Millet ve memleketi Harbi Umumiye sevk edenler, kendi hayatları endişesine düşerek, memleketten firar etmişler. Saltanat ve hilafet mevkiini işgal eden Vahdettin, mütereddi, şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceğini tahayyül ettiği deni tedbirler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın riyasetindeki kabine; aciz, haysiyetsiz, cebin, yalnız padişahın iradesine tâbi ve onunla beraber şahıslarını vikaye edebilecek herhangi bir vaziyeti razı. Ordunun elinden esliha ve cephanesi alınmış ve alınmakta...İtilaf Devletleri, mütareke ahkamına riayete lüzum görmüyorlar..."⁷.

Görülmektedir ki Millî Mücadele'nin Mustafa Kemal Paşa tarafından dile gelen hikayesinin ilk cümlesi, "19 senesi Mayısının 19'uncu günü Samsun'a çıktım" ile başlamaktadır. 19 Mayıs; bağımsızlık ruhunun oluşmasında başlangıç tarihidir. Fikir ve karar sahibi Mustafa Kemal Paşa'nın hedefine varan yolda ilk adımdır. Şevket Süreyya Aydemir'in anlatımıyla, "Mustafa Kemal'in yeni hayatı, yeni âlemi, onun 1919 Mayısının 19'uncu günü Samsun kıyısında Anadolu karasına ayak basmasıyla başlar, yani onun zuhurunun, hem kendi kaderine hem milletimizin tarihine, hem çağımızın akışına, çeşitli yönlerden yön ve şekil veren safhası o gün, orada ve Mustafa Kemal'in Samsun kıyısına ayak basmasıyla başlamıştır"⁸.

Dönemin şartları içinde Samsun ve dolayları mütareke Türkiye'sinin en çapraşık çete faaliyetlerine sahne olan ilidir. Mevcut çete faaliyetlerinin

7 Nutuk, C.I., İstanbul, 1973, s.1-2.

8 Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Mustafa Kemal (1881-1919), C.I, İstanbul, 1963, s.390.

çoğunluğunu Pontusçu Rumlar oluşturmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa'nın, IX. Ordu müfettişliğine atanmasının başlıca nedeni de bu yöredeki Rumları, orada yaşayan Türklere karşı korumak ve Anadolu'da kurulmakta olan millî cemiyetleri dağıtmaktı. Onun bu göreve atanmasındaki isabetlilik, şahsî kaygı ve korkuların bariz şekilde ön plâna çıktığı günlerde "Millî Mukavemet" fikrini en üst düzeyde düşünen ve bunun uygulaması için çaba gösteren kişi olmasından kaynaklanmaktaydı. O daha İstanbul'a gelmeden önce sahip olduğu bu düşüncesini bir sır olarak saklamış; Anadolu topraklarına ayak basar basmaz bu düşüncesini uygulamaya başlamıştır⁹.

Öte yandan Samsun'un Millî Mücadeledeki diğer önemli tarafı, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ilişkin görevinin belirlenmesinde Osmanlı Hükûmeti'nin ne derece etkili olduğu hususudur. Çünkü Samsun'a gidış, başlangıçta mevcut hükûmete karşı bir tavır değil bilakis İstanbul Hükûmeti'nin zaruri gördüğü askerî ve idarî bir sorumluluktur. Ancak gerek olayların seyri gerekse Atatürk'ün bizzat kendisinin dile getirdiği hatıralarından anlaşılın, İstanbul Hükûmeti'nin Mustafa Kemal Paşa'yı bu göreve getirişinde aynı düşüncelere ve hedeflere ulaşmak isteğinin olmamasıdır.

Nitekim, Mustafa Kemal Paşa Sivas'ta, Heyet-i Temsiliye Karargâhında Samsun'a gidişini Kılıç Ali'ye şöyle anlatmıştır (Ekim 1919);

"— Ben tasarladığım programımı Şişli'deki evimin bir köşesinde oturarak ve birtakım pestenkerani anasırla görüşerek tatbik edebileceğime kanî olmadığım içindir ki doğrudan doğruya milletle temasa gelmek istedim. Cevherini çok âlâ bildiğim ve çok sevdiğim milletimin içinde ve onunla birlikte hareket etmeyi daha faydalı, hatta çok lüzumlu gördüm. Senelerden beri ıstırap içinde bulunan Anadolu'nun derhal varlığına karışmak elbette ki daha salim bir düşünce idi. Bundan dolayı 3.Ordu Müfettişliğine

---

9 Salim Koca- E. Semih Yalçın, "Mustafa Kemal Paşanın Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine Taininde Osmanlı Genel Kurmayının Rolü", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 24, Temmuz, 1994, s.402-403.

tayinimi temin ettim ve Seyrisefainin küçük bir vapuruna binerek kargahımla birlikte alelacele yola çıktım. Bazı dostlarım bana İngilizlerin yolda gemiyi batırması ihtimali olduğunu söyledikleri halde kulak asmadım, kıymet vermedim..."¹⁰.

"Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliğine tayini¹¹, Ali Fuad (Cebesoy) Paşa'dan başlayıp zamanın dahiliye nazırı Mehmet Ali Bey Sadrazam Damad Ferid Paşa ve Sultan Vahideddin'e kadar uzanan bir tavsiye zinciri sonucunda gerçekleşmiştir¹².

Mehmet Ali Bey'in Ali Fuat Paşa'nın ailesi ile düntür olması ve bu arada Ali Fuat Paşa'nın rahatsızlığı dolayısıyla Ankara'dan İstanbul'a gelmesi sırasında ona bu tavsiyede bulunmakla kalmamış, aynı zamanda onun İttihatçı olmadığına Mehmet Ali Bey'i ikna etmiştir. Öte yandan Samsun ve havalisinde asayişsizlik durumu ortaya çıkınca Mehmet Ali Bey Sadrazam Damad Ferit Paşa'ya meselenin halli için bölgeye Mustafa Kemal Paşa'nın gönderilmesini teklif etmiş ve ayrıca onu bu hususta ikna etmeyi de başarmıştır. Damad Ferit Paşa meseleyi Padişah'a arz ederken görevle Mustafa Kemal Paşa'nın tayini için ayrıca Vahideddin'i ikna etmesi gerekmemiştir. Zira Sultan Vahideddin Mustafa Kemal Paşa'yı çok iyi tanımakta olup şahsî kabiliyetini takdir etmekte ve değerini bilmektedir.

10 Kılıç Ali, **Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor**, İstanbul, 1955, s.12.

11 Mustafa Kemal Paşa (Atatürk)'nin resmî sicilinde bu vazifesi III. Ordu Müfettişliği olarak ve tayin tarihi de 2 Mayıs 1919 diye gösterilmiştir. Kendisine verilen talimatnamede ise (IX. Ordu-yu Hümayun Kıtaatı Müfettişliği) kaydı vardır. (Fethi Tevetoğlu, **Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar**, Ankara, 1987, s.15, 10 no'lu dipnotta iktibas.; Yılmaz Öztuna, "Osmanlı Generali Olarak Atatürk", **Türkiye**, 4 Haziran 1991.)

12 Mustafa Kemal Paşa'nın 9.Ordu Müfettişliğine tayini için bkz. Gotthard Jaeschke, **Mustafa Kemals Sendung nach Anatolien**, No:1, *Geschichte des Islamischen Orients*, Tübingen, 1949; Tevfik Bıyıklıoğlu, **Atatürk Anadolu'da**, İstanbul, 1981, s.91-110.; Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, İstanbul, 1965, s.186-194; Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, C.I., İstanbul, 1981,s.397-419; Tahsin Ünal, "Millî Mücadele Başlarında Mustafa Kemal", **TK.**, s.73.; Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele**, İstanbul, 1983, s.276-296; D.A. Rustow, "The Army and the Founding of the Turkish Republic", **World Politics**, XI.(1959), s.537-538; Salahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.I., Ankara, 1973, s.81-89; Salim Koca, "Mustafa Kemal'in 9. Ordu Müfettişliğine Tayininde Vahideddin'in Rolü", **Millî Kültür**, S.50, s.1-5; aynı yazar, "Mustafa Kemal Paşa'nın 9.Ordu Müfettişliğine Tayininde Damad Ferid Paşa'nın Rolü Var mıydı?", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S.41, 1990, s.3-9.; Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Cilt:1-III, Ankara,1984.; Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, İstanbul, 1953.; Kâzım Karabekir, **İstiklâl Harbinin Esasları**, İstanbul,1972.

Mustafa Kemal Paşanın 9. Ordu müfettişliğine tayininde başta Sultan Vahidettin olmak üzere zamanın sadrazamı Damad Ferid Paşa, Dahiliye nazırı Mehmed Ali Bey, Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi Cevad (Çobanlı)Paşa ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye İkinci reisi Diyarbakirli Kâzım Paşa gibi büyük devlet erkanından bazıları şahsî kaygılarını bazıları da millî menfaatleri gözeterek bu tayin üzerinde hepsi de etkili rol oynamışlardır. Her ne sebeple olursa olsun Mustafa Kemal Paşa'nın tayini meselesi başlangıçta normal bir idarî-askerî karar gibi gözükmüş fakat sonuçları itibariyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan bir milletin istiklâl mücadelesinde hareket noktasını oluşturmuştur¹³.

13 KOCA-YALÇIN, "Mustafa Kemal Paşanın Dokuzuncu Ordu.....", s.402-403.; Gothard Jaeschke, Mustafa Kemal Paşa'nın 9 Ordu Müfettişliğine tayininde "Padişahın kedisine olan büyük itimadını görmemezlikten gelmemek gerekir" derken Tevfik Bıyıklıoğlu da, "aksi takdirde bu tayini tasvip etmeyeceği muhakkaktır" diyerek, adeta onun ifadesini tamamlamaktadır(G. Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, Ankara, 1971, s.96; T. Bıyıklıoğlu, **Atatürk Anadolu'da**, İstanbul 1981, s.100.) Mustafa Kemal, daha veliaht iken Vahideddin'in 15 Aralık 1914-4 Ocak 1918 tarihleri arasında Almanya'ya yaptığı seyahatte refakatinde bulunmuştu. Vahideddin, Çanakkale savaşlarında gösterdiği başarılarından dolayı hayranlık duyguları dolu olduğu Mustafa Kemal Paşa'yı bu vesile ile daha yakından tanıma fırsatını bulmuş, fikirlerini ve şahsî kıymetini takdir etmişti (F.Rıfkı Atay, **Çankaya**, İstanbul, 1980, s.104; G. Jaeschke, s.97.) Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesini müteakip 13 Kasım 1918 tarihinde cepheden İstanbul'a döndükten sonra Sultan Vahideddin ile görüşme isteğinde bulunmuş ve 15 Kasım 1918'de huzura kabul olunmuştur. Bu görüşmede Vahideddin, "Bilirim ki, ordunun zabiteri ve kumandanları sizi severler. Bana teminat verebilir misin ki, onlardan bana bir fenalık gelmeyecektir" gibi bir ifade ile endişesini ihtiyatkar bir dille belirttikten sonra, ona güvenin bir belirtisi olarak, "Siz akıllı bir kumandansınız. Tecrübesiz arkadaşlarınızı tenvir edeceğinize eminim" demiştir. (**Hakimiyet-i Milliye**, 12 Nisan 1926). Bu konuşmadan anlaşılacağı gibi, Sultan Vahideddin'in güvendiği bir komutan olarak Mustafa Kemal Paşa vasıtasıyla orduyu elinde tutmak istemektedir. Hiçbir olay Sultan Vahideddin'in Mustafa Kemal Paşa üzerindeki büyük güveninin sarsmamıştır: Mustafa Kemal Paşa, kendisine fikren yakın saydığı; Ahmed İzzet Paşa ile birlikte iktidara gelebilmek için arkadaşları ile bazı politik teşebbüslerde bulunmuştur. Hatta bu gaye ile arkadaşlarıyla toplantılar bile düzenlemiştir. Öyle ki, bir gün arkadaşları ile İttihat ve Terakki Hükümeti Dahiliye Nazırlarından İsmail Canbulat'ın evinde toplandıkları ve hükümet aleyhinde kararlar aldıkları ihbar edildiğinde sultan Vahideddin, şüphesiz kendisine duyduğu büyük güvenin tesiriyle onun böyle teşebbüslerin içinde olmasına ihtimal vermediğini o zaman sadrazam olan Tevfik Paşaya söylemiştir (Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, (Haz. C. Kutay), İstanbul, 1981, s.263.). Söylemeye bile gerek yoktur ki, bu olay Sultan Vahideddin'in Mustafa Kemal Paşa üzerinde güveninin derecesini açıkça göstermektedir. Anlaşılacağı üzere, Sultan Vahideddin'in Mustafa Kemal Paşa üzerindeki güveni hangi bir olay karşısında silinip gidecek kadar köksüz değildir. Sultan Vahideddin, Mustafa Kemal Paşaya duyduğu büyük bir güvenin bir diğer belirtisi olarak, ona kızı Sabiha Sultanı vermek istemiştir. Fakat Mustafa Kemal Paşa bu evliliği istememiş olacak ki, karşı tarafın kabul edemeyeceği bir teklifte bulunmuştur. (Enver Behnan Şapolyo, Kemal, **Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi**, Ankara, 1958, s.273 vd.). Yukarıdan beri izah etmeye çalıştığımız bu "büyük güven"ın tesiri ile Sultan Mehmed Vahideddin; "Samsun'a bir müfettiş gönderileceğini öğrenince, yaveranımdan; Erkanı Harp Mirlivası(Tuğgeneral) Mustafa Kemal Paşa'yı da namzetler meyânında nazırı itibara alınız" diye zamanın "hükümetin ikaz" etmiştir. Böylece, tarihin Türk milletine en büyük ihsanı olan bu tayin gerçekleşmiştir(Salim Koca, Mustafa Kemal'in 9.Ordu Müfettişliğine Tayininde Vahideddin'in Rolü Var mıydı?, Millî Kültür, S.50, 1985, s.3.);

Atatürk, Nutuk'ta memleketin kurtuluşuyla ilgili o gün varolan birkaç çareyi izahtan sonra kendi kararını “ciddî ve hakiki karar olarak telakki etmekte ve bunu “Efendiler, bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı. O da hakimiyeti milliyeye müstenit, bilakaydüşart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek! “ olarak açıkladıktan sonra “İşte daha İstanbul'dan çıkmadan evvel düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz tatbikatına başladığımız karar, bu karar olmuştur.”¹⁴ demektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'daki Faaliyetleri

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a gelir gelmez müfettişliğin kendisine yüklediği vazifeleri yerine getirmek amacıyla Samsun'da kaldığı beş-altı gün içinde durumu incelemiş, ve beraberinde gelen arkadaşlarından Refet (Bele) Beyi Samsun (Canik Sancağı)'a mutasarrıf atamış, daha sonra da Erzurum'da bulunan XV. Kolordu komutanı Kâzım Karabekir ve Ankara'da bulunan XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşalara telgraf çekerek, Samsun'a geldiğini bildirmiş ve kendisiyle ilişki kurmalarını istemiştir.

22 Mayıs 1919 tarihinde hazırlamış olduğu rapor, birçok noktalarda, Ordu Müfettişliği talimatının sınırlarını aşarak, bütün memleketin kaderi ile ciddî bir şekilde uğraşmış olduğunu göstermektedir. Millî Mücadelenin ilk ana programını teşkil eden rapor, özetle şu fikirleri kapsamaktaydı:

1. Samsun bölgesi Rumları siyasî emellerinden vazgeçerlerse, asayiş kendiliğinden düzelir.
2. Türklüğün yabancı mandasına ve kontrolüne tahammülü yoktur.
3. Yunanlıların İzmir'de hakları yoktur. İşgal geçicidir.
4. Millet, millî hakimiyet esasını ve Türk milliyetçiliğini kabul etmiştir. Bunu gerçekleştirilmeye çalışacaktır¹⁵.

¹⁴ Nutuk, C.1, İstanbul, 1973, s.12-13.

¹⁵ Bkz. Tefvik Bıyıklıoğlu, Atatürk Anadolu'da (1919-1921), Ankara, 1959, s.30.

Bu rapor, 19 Mayıs Ruhunun dayandığı temelleri tespit etmesi bakımından önemlidir. Raporda, Rum azınlığın faaliyetlerine, Yunanlıların İzmir'i işgaline açıkça karşı çıkış vardır. Bununla birlikte Türklüğün yabancı mandasına tahammülü olamayacağını açıkça ilan edilmesi ve millî mücadele hareketinin referanslarını Türk Milliyetçiliği fikriyatına bağlanması fevkalade önemlidir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a gelmesiyle ilgili 1927 yılına ait bir yazıda şunlar yazılmıştır:

"Ordu müfettişi namı altında memleketimize ayak basan bu simadan o zaman kimsé bir şey anlamamıştı... Çünkü o zaman memleket kafası yerinde anlayacak vaziyette değildi. Muhtelif ve mütezâ kavgaların hasıl ettiği hay-huy içinde kendinden geçmiş gibi idi. O büyük sima, burada bir hafta sessiz durdu. Etraf ve eknafı dinledikten sonra mekanı Anadolu içlerine nakletti. İşte o zaman o büyük simadan bir şeyler okunmağa başladı. Meğer o sima, o zat, o zeka ordu müfettişi değil, bir vatan mübeşşiri imiş...üç sene sonra vatanın nail olacağı şerefli istiklâlini müjdeliğe gelmiş. Pek sarîh olarak malumdur ki böyle bir nasib davasındaki hakkımızın mertebesi yüksekti. Belki de birincidir. Çünkü Anadolu'yu kurtarmağa gelen o büyük Türk, Anadolu toprağı olarak ilk adımını Samsun iskelesine atmıştır."¹⁶

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'da önce güvenliğini sağlayacak tedbirleri aldı ve ordu ile ilk teması kurdu. Daha sonra hem Anadolu'nun içlerine doğru biraz daha ilerlemek hem de Samsun'un İngiliz işgalinde bulunması ve civarındaki Rum çetelerinin faaliyetinden ötürü karargâhını 25 Mayıs'ta Havza'ya nakletti¹⁷. Havza'da halkı millî mücadele fikri etrafında toplamaya ve hazırlamaya çalıştı. Türk İstiklâl Harbi'nin ilk yıllarındaki bu

16 Dursun Ali Akbulut, "Samsun'un "Gazi Günü"Ya Da 19 Mayıs Bayramı", AAMD, Sayı 33, Kasım 1995, s.776(Samsun, 15 Mayıs 1927, N.115)

17 "Bir hafta kadar, Samsun'da ve 25 Mayıs'tan 12 Haziran'a kadar, Havzada kaldıktan sonra Amasya'ya gittim. Bu müddet zarfında bütün memlekette, millî teşkilat vücuduna getirilmesi lüzumunu tamamen bilcümle kumandanlara ve rüesayı memurini mülkiyeye tebliğ ettim". NUTUK, s. 22. Ayrıca Bkz. İsmet Girittî, "Samsun'da Başlayan ve İzmir'de Biten Yolculuk 1919-1922", AAMD., S.7, Kasım 1986, s.49-59.

tip teşebbüsler Millî Mücadele'nin ordudan çok "Kuva-yı Milliye"ye dayanması ve Anadolu direnişini halka mal etmek amacına hizmet etmiştir¹⁸.

Amasya Tamimi ile başlayan Milli Mücadele hareketini halka mal etme çabası kongrelerin toplanmasıyla başarılı bir seyir takip etmiş, özellikle Erzurum ve Sivas Kongrelerinde Kuva-yı Milliye Ruhu, adeta bir iman şeklinde Anadolu Türk halkı tarafından benimsenmiş ve kabul görmüştür. Bu kabul Erzurum Kongresi sırasında mahallî nitelikli olmakla birlikte ülke bütünlüğünün esas alınması kongrenin en önemli özelliği olarak ortaya çıkmıştır. Erzurum Kongresi'ndeki bu eksiklik Sivas Kongresinde giderilmiş, "19 Mayıs Ruhu", "Kuva-yı Milliye Ruhu", "Müdafaa-i Hukuk" adları ile şekillenen bu kavramlar, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adıyla tek bir isim, tek bir fikir, tek bir ideal altında birleştirilmiştir.

Saltanattan Cumhuriyet'e Giden Yol; Birinci Meclis

İstanbul'un 16 Mart 1920'deki fiilî işgali üzerine çalışmaz hale gelen son Osmanlı mebuslar meclisi Sultan Vahideddin tarafından 11 Nisan 1920 tarihinde resmen feshedilmişti. Bu fesih, Millî Mücadele hareketinin resmî organı olan ve 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelen Heyet-i Temsiliye'yi artık Türklerin tek ve Millî teşkilâtı konumuna getiriyordu. Bu gelişmenin ardından 19 Mart 1920'de Heyet-i Temsiliye reisi Mustafa Kemal Paşa, vilayet ve sancaklara gönderdiği tamimle "olağanüstü yetkilere sahip" bir meclisin Ankara'da açılmasını sağlayan hazırlıkların yapılmasını temin etti. BMM, 23 Nisan, saat 14.45'de 78 milletvekili hazır olduğu halde en yaşlı milletvekili Sinop milletvekili Şerif Bey'in konuşması ile açıldı.

Meclis, 30 Nisan'da kuruluşunu Avrupa devletleri Dışişleri Bakanlıklarına bildirecek, Türk milletinin tek söz sahibi olduğunu ilân etti. Çalışmalarına hemen başlayan BMM, 26 Nisan'da 13 kişiden mürekkep bir

---

¹⁸ Kemal Arıburnu, Sivas Kongresi, Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla, Ankara, 1997, s.2.

başkanlık divanı oluşturarak yeni Türk devletinin siyasî anlamda oluşumunu sağlayan kararlar almıştır.

İlk mecliste 437 kişinin mebus olarak adı geçmekle birlikte Meclis faaliyetleri sırasında bu rakama hiçbir zaman ulaşılammış olup meclis faaliyetlerinin son bulduğu 1923 yılı ölçü olarak alındığında üyelik sıfatları devam edenlerin sayısı 337 olarak tespit edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1921'de II. toplantı yılını açarken Meclis kürsüsünden yapmış olduğu konuşmada ikinci yıla 12'si Malta sürgünü, 68'i Meclis-i Mebusan'dan gelen üye, 270 'i de TBMM'ye üye olarak seçilen 350 üyeye başladığını ifade etmiştir¹⁹. Ahmet Demirel'in çalışmasında; Büyük Millet Meclisinin üye sayısı III. Toplantı yılında(1 Mart 1922) 347, IV. Toplantı yılında (1 Mart 1923) 337 üye olarak tespit edilmiştir²⁰.

İlk meclis dünya anayasa tarihinde pek benzeri olmayan iki ayrı seçim usulü ile gelen milletvekillерinden oluşmuştur²¹. Bunlardan ilki; 7 Ekim 1919 tarihinde Osmanlı Mebusan Meclisi için yapılan seçimdir. Diğeri ise Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mart 1920 tarihinde vilayetlere gönderdiği tamim gereğince yapılan seçimdir. Ancak T. Zafer Tunaya, BMM'nin üç ayrı şekilde katılmaları meydana geldiğini ifade ederek²² Meclis-i Mebusan kökenli olmalarına rağmen Yunanistan ve Malta sürgünlerini ayrı bir grup olarak tasnif etmektedir. İlk mecliste, milletvekilliği sıfatı kabul edilen toplam 437 üyenin 349'u Mustafa Kemal Paşa'nın tamimi gereğince seçilen yeni isimlerden meydana gelirken Meclis-i Mebusan kökenli milletvekillерinin sayısı 88'dir²³.

İlk meclise katılan milletvekilleri toplam 66 seçim çevresini temsil etmekteydiler. Meclis üyelerinin yoğun şekilde temsil ettiği bölge ise Gü-

19 TBMM., *Zabıt Ceridesi*, Devre I, Cilt 9, s. 6.; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt I, s. 170.

20 Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet, II. Grup*, İstanbul, 1955, s.106-108.

21 Tefik Bıyıklıoğlu, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Hukukî Statüsü ve İhtilalci Karakteri", *Belleten*, S. 96, Ankara 1960, s.649.

22 Tanık Zafer Tunaya, "T.B.M.M. Hükümeti'nin Kuruluşu ve Siyasî Karakteri", *İ.Ü.,H.F.M.*, C.XXIII.,sayı 3-4, sene 1957'den ayrı basım, İstanbul, 1958; s.4-5.

23 DEMİREL., *Birinci Mecliste Muhalefet...*, s.137.

neydoğu Anadolu'dur. Yaşı hakkında bilgi olmayan 82 mebus hariç tutulursa kalan 355 mebusun yaş ortalaması ise 42.8 olarak tespit edilmiştir.²⁴

İlk meclis milletvekillerinin o dönemin şartları içinde oldukça yüksek eğitim seviyesine sahip oldukları söylenebilir. Bütün milletvekilleri içinde yabancı dil bilenlerin oranı %41.2'dir. Üyelerin %8.7'si İdadî, %2.37'ü Sultanî, %1.67'si meslek okulu, %6.9'u harbiye bitirmiş, %7.3'ü özel eğitim görmüştür. Herhangi bir eğitim kurumunu bitirmeyen ya da eğitim düzeyleri hakkında bilgi olmayan mebusların oranı da % 14.6'dır.

İlk meclis meslekî açıdan incelendiğinde; ülkedeki tüm sosyal sınıfların temsil edildiği söylenebilir. Devlet memurlarının oranı %46.9'dur. Avukat, gazeteci, bankacı, doktor ve mühendis üyelerin oranı %14, eşraf olarak nitelendirilebilecek ve çoğu büyük toprak sahibi çiftçilerle, tüccar ve aşiret reislerinin oranı %18.9'dur. Buna karşılık müftü, müderris ve şeyhlerden oluşan din adamları da mecliste %11.2 gibi bir oranla temsil edilmiştir.²⁵

İlk meclis gerek temsil ettikleri sosyal sınıflar gerekse fikrî yapıları bakımından bir tezatlar meclisidir. Ancak çok farklı sosyal yapıların mevcudiyetine ve farklı fikirlerin temsil edilmesine rağmen "ülkenin bütünlüğü" konusunda tek yumruk tek ses olabiliyorlardı.

Yegane gayeleri "Misak-ı Millî" ilkelerini gerçekleştirmek olan ilk meclisin temel özelliklerini şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

* İlk meclis her şeyden önce millî bir meclistir.

* Meclis idealist, demokratik bir meclisti. Bütün milletvekilleri, seçim sonucunda tespit edilmişti. Üyeler, halkın hemen her kesimini temsil ediyordu.

* Olağanüstü hal meclisidir. Savaş halinin yaşandığı namüsaait şartlarda toplanmayı başaramış bir meclistir.

24 DEMİREL, *Birinci Mecliste Muhalefet...*, s.138-146.

25 DEMİREL, *Birinci Mecliste Muhalefet...*, s.142-150.

* Meclisin temeli ve bekası fedakârlık esasına dayanıyordu. Meclisin her bir üyesi eşi görülmemiş bir fedakarlık örneği vermişlerdir.

* Kahraman bir meclistir. Ankara yakınlarında savaş sürerken meclis çalışmalarına devam etme cesaretini göstermiştir.

İkinci Meclis ve Cumhuriyetin İlanı

23 Nisan 1920'de toplanan ilk BMM, olağanüstü zamanların ortaya çıkardığı siyasî zorunlulukların etkisiyle vazife gören bir kurucu meclis niteliğinde idi²⁶. Bu yapıda kurulan yeni meclis, milletin tek temsilcisi sıfatıyla yasama ve yürütme yetkilerini uhdesinde toplamış ancak, bir devlet başkanlığı adıyla ayrı bir teşkilatlanma biçimine başlangıçta gerek görmemiştir. BMM, mevcut haliyle bir "Meclis Hükûmeti"²⁷ sistemi vücuda getirerek millî mücadele hareketini sevk ve idare etmiştir. BMM'nce alınan "Padişah ve Halife, altında bulunduğu tazyikten kurtulduğu zaman, meclisin tanzim edeceği esaslar dairesinde vaziyetini alır" şeklindeki karar; esasında mevcut siyasî düzeni millî hakimiyet prensibine dayandırarak Cumhuriyete yönelmesine imkân ve fırsat vermiştir.

İlk TBMM, 1923'te seçimin yenilmesine karar vererek dağılmasından sonra Mustafa Kemal Paşa yeni meclis toplanıncaya kadar bazı arkadaşlarından yeni bir anayasa taslağı hazırlamalarını istemişti. Bu istek üzerine başlatılan anayasa çalışmalarına zaman zaman kendisi de katılarak düşünce ve direktifleriyle toplantıları yönlendirmiştir. Bu toplantılarda yapmış olduğu konuşmalarda, millî hükûmetin mahiyetinin Cumhuriyet olduğu halde onu kesin olarak ifade ve ilân etmemenin devlet idaresinde zaaf meydana getirdiğini, ilk fırsatta Cumhuriyeti ilân ederek bu zaafı ortadan kaldırmanın gereğine işaret etmiştir²⁸.

26 Hamza Eroğlu, *Atatürk ve Cumhuriyet*, Ankara 1989, s.29.; İsmet Giritli, *Atatürk Cumhuriyeti*, İstanbul, 1988, s.45 vd.

27 Tarık Zafer Tunaya, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, İstanbul, 1964, s.242.

28 EROĞLU, *Atatürk ve Cumhuriyet*, s.39.

Bu gelişmelerin ardından Cumhuriyetin ilanı meselesi ciddî anlamda ilk defa 10 Eylül 1923'de Mustafa Kemal Paşa'nın meclisteki küçük odasında ele alındı. Hazırlattığı anayasa taslağını oldukça eksik bulan Mustafa Kemal Paşa, muhtemelen bu toplantının bir gün öncesinde (9 Eylül) konuyla ilgili olarak bizzat kendisi çalışarak bir taslak hazırlanmıştır. Daha sonra Yunus Nadi, Sabri(Toprak) ve Falih Rıfki Atay'ın hazır bulunduğu bir müzakerede, Mustafa Kemal Paşa kendisinin hazırladığı anayasa maddelerinin değişiklik tekliflerini ilk defa okudu. Onun hazırladığı taslağın ilk maddesi; " Türkiye, Cumhuriyet usulü ile idare olunur"²⁹ şeklindeydi.

Mecliste meydana gelen bu küçük toplantıdan sonra Cumhuriyet'in ilânına giden tarihî seyrin hızlanarak devam ettiği görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa, 22 Eylül'de yabancı bir gazeteciye verdiği demeçte³⁰ "Cumhuriyet" kelimesini kullanarak 1921 Anayasasında yapılmasını düşündüğü değişiklikleri açık bir şekilde dile getirmiştir. Yurt içinde ve yurt dışında yankısı oldukça fazla olan bu demeçten sonra, Halk Fırkası da harekete geçerek 5 Ekim'de parti büyük divanını toplamış ve anayasada yapılacak değişiklikleri tespit etmek üzere bir "İhtisas Heyeti" seçmiştir³¹.

HF'nin seçtiği İhtisas Heyeti Mustafa Kemal Paşa'nın kontrolünde çalışmalarına devam ederken İsmet İnönü ve 14 arkadaşının hazırladıkları önerge sonucu, 13 Ekim 1923'de anayasaya konan ek bir madde ile Ankara yeni devletin başkenti olmuş ve böylece Cumhuriyetin ilanı için önemli bir adım daha atılmıştır³².

Mustafa Kemal Paşa'nın kontrolünde gelişen bütün bu faaliyetler sonrasında nihayet 29 Ekim 1923 tarihinde Anayasada yapılan değişikliklerle, Türkiye bir Cumhuriyet, M. Kemal ilk Cumhurbaşkanı ve İsmet İnönü ilk başbakan olmuştur.

29 Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, İstanbul, 1984, s.374-375.

30 *Hakimiyet-i Millîye*, 27 Eylül 1923.

31 Feridun Fazıl Tülbentçi, *Cumhuriyet Nasıl Kuruldu*, İstanbul, 1955, s.43.; EROĞLU, *Atatürk ve Cumhuriyet*, s.44.

32 İsmet İnönü, *Hatıralar*, II.Kitap, Ankara, 1987, s.166vd.; Ş.Süreyya Aydemir, *Tek Adam, Mustafa Kemal 1922-1938*, C.III, İstanbul, 1983, s.141.

Dikkat edilirse bizde Cumhuriyet rejimine geçiş, kademeli olarak tezahür etmiştir. Cumhuriyet rejimine bir takım merhaleleri kat etmek suretiyle geçilmesinin sebepleri arasında; dönemin olağanüstü şartları ihtiva etmesinin yanında, BMM'nin fikrî ve siyasî anlamda tezatlarla dolu bir meclis yapısına sahip olması gösterilebilir. Bunun yanı sıra Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele hareketini ve onu temsil eden Büyük Millet Meclisi'nin bütünlüğünü bozmamak amacıyla Cumhuriyet idaresiyle ilgili fikrini o günlerde açık bir şekilde telaffuz etmemiştir. Meclisteki değişik grupları Misâk-ı Millî çerçevesinde birleştirmeye çalışmış ve bu amaçla şeklen de olsa bazı tavizler vermeye mecbur olmuştur³³.

Görüldüğü üzere Cumhuriyet rejimi, millî mücadele döneminde ülke çapında prestij kazanan bir avuç liderin kararlı tutumu sonucunda kurulmuştur. Bu dönemde Batılılaşma yoluyla modernleşme Cumhuriyetin temel hedefi olmuş, milliyetçilik ve lâiklik de bu hedefe ulaşmak için araç olarak kullanılmıştır. Cumhuriyet çeşitli fikir hareketlerinin baskısı altında bocalamalar geçirmiş olmasına rağmen millî hâkimiyet gibi sağlam bir siyasî temele dayandığı için varlığını devam ettirme imkânını elde edebilmiştir³⁴. Gerek ilk meclis döneminde gerekse Cumhuriyetin ilk yıllarında nihaî hedefin demokrasi olduğu açıkça belirtilmemişse de, Cumhuriyet'e yüklenen anlam zamanla rejimin demokrasiye ulaşmasını amaçladığı aşikârdır. Dönemin liderleri bu düşüncüyü zaman zaman ifade etmişler Türkiye'de amacın Batı demokrasilerine benzer bir rejim olduğunu açıkça söylemişlerdir.

Yeni devlet düzeni olarak, Cumhuriyet rejiminin ülkemizde tatbik edilmesi meselesini en üst seviyede düşünen kişi ise hiç şüphesiz Mustafa Kemal Atatürk'tür. Mustafa Kemal Paşa'nın zihninde Cumhuriyet fikrinin oluşumu sadece 28-29 Ekim 1923 gecesi "Yarın Cumhuriyeti ilân edeceğimiz" sözleriyle ortaya çıkmış bir vakıa değildir. Türk İnkılâp Tarihi'nin

³³ Bu tavizler konusunda bkz.; Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, İstanbul, 1953, s.461-463.

³⁴ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, 1967, s. 372.

kaynakları incelendiğinde, yeni ve müstakil bir devlet ve devlet şekli olarak Cumhuriyet fikrinin Mustafa Kemal Paşa'nın kafasında 1905-1906 yıllarında belirgin hale gelmiş olduğu görülür. Meşrutiyet, Mütareke ve Millî mücadele dönemlerinde Mustafa Kemal Paşa'nın zihninde şekillenen Cumhuriyet fikrinin kendisine ait bir orijinalitesinin olduğunu da göz ardı etmemek tarihi bir hakikatin ifadesinden başka bir şey değildir.

Cumhuriyetin Osmanlıya Bakışı

Türkiye'de 1922 yılında Saltanatın ve 1924 yılında Hilâfetin kaldırılması, Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele döneminde (1918-1922) savunduğu "saltanat ve hilâfet mevcutlu devlet anlayışı"ndan ayrıldığıının önemli bir ifadesidir. Halifeliğin kaldırılması, rejimin demokratik anlamdaki tekâmülü açısından önemli bir siyasî gelişme olmakla birlikte Türk milleti için kültürel ve tarihî manaları da ifade etmektedir. 19. yüzyılın başlarından itibaren süregelen yenilikçi-muhafazakâr çatışması, hilâfetin ilgası sonucu yenilikçilerin başarısı olarak yorumlanmış; bu olaydan sonra Türkiye'de batılı manada gelişmesi istenen modernleşme hareketinin önünün açıldığı düşünülmüştür.

Yakın tarihimizde Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş "Türk İnkılâbı" adını verdiğimiz ve Fransız İnkılâbından farklı olan bir modernleşme hamlesi ile gerçekleşmiştir. Türk inkılabı ile birlikte, çağdaş medeniyete yönelmekten güdülen amaç, kendi öz kültürümüzü bilimsel metotlarla geliştirmek, onu öz kaynağından halk kaynağından besleyerek "kendi değer ve özellikleriyle" çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmaktır. Böylece yüzyıllar boyu, yabancı kültürlerin etkisi altında yozlaşan, kısırlaştırılan ve horlanan millî kültüre, "kendi özellikleri içinde" çağdaş ufuklar açmak başka bir deyimle, Türk kültüründe bir "Rönesans" yaratmaktır³⁵. Bu noktadan bakıldığında Türk inkılâbı; tarihî gelişmelerin meydan getirdiği bir fikir ve idealin başarıya ulaşmış halidir.

35 Abdurrahman Çaycı, "Atatürk ve Çağdaşlaşma". *Atatürkçü Düşünce* (Kollektif Eserler), A.A.M. yay. Ankara, 1992, s. 650.; İsmet Girtili, *Atatürkçülük İdeolojisi*, Ankara, 1988, s.1.

Dünya inkılâp ve ihtilâller tarihinde milliyetçilik daima fevkalâde önemli bir faktör olmuştur. Yakın tarihimizde Türk milleti için de durum bundan çok farklı değildir. Milliyetçiliğin ihmali, Osmanlı Türk'ünün sükûtuna sebep olmuş ancak bu ihmalin giderilmesiyle yükselen bir değer haline gelen milliyetçilik, Türk İnkılâbının tesisinde muazzam bir kuvvet olmuştur. Özellikle Saltanattan Cumhuriyete geçişte milliyetçiliğin dikkate değer derecede farklı bir yol takip etmesi ve daima ön plâna çıkması Türk milletinin emperyalistlere karşı verdiği Millî Mücadele'nin kazanılmasını sağlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Osmanlı'nın sükût etmesindeki hayafı sebebi "Türklerin millî benliğinden uzaklaşması" olarak göstermesi de bu gerçeği teyit etmektedir. O'nun, 1923 yılında Konya Türk Ocağında gençlere hitaben söylemiş olduğu şu sözler bu anlamda değerlendirilmelidir: "Bahusus bizim milletimiz, milliyetinden tegafül (anlamamazlıktan gelme) edişinin çok acı cezalarını gördü. Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki akvamı muhtelif hep millî akidelere sarılarak, milliyet mefkûresinin kuvvetiyle kendilerini kurtardılar. Biz ne olduğumuzu, onlardan ayrı ve onlara yabancı bir millet olduğumuzu sopa ile içlerinden, koğulunca anladık. Kuvvetimizin zaafa uğradığı anda bizi tahkir(hakaret etme), tezlîl (zillete düşürme) ettiler. Anladık ki kabahatimiz kendimizi unutmaklığımızmış"³⁶.

Mustafa Kemal Paşa, bu anlayıştan hareketle ilk yapılacak işin "**Türkleri yeni baştan Türkleştirmek**" olduğunu tespit etmiş³⁷, Türk inkılâbının bu temel fikre hizmet etmesini sağlamıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de modernleşme ve laiklik hareketi, halkı fazla rahatsız etmeksizin ancak eski kuşak aydınlar arasında derin tesirler yaratarak devam etmiştir. Esasında bu dönemde **Cum-**

36 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, AAM yay., Ankara,1997, s.147.

37 Charles H. Sherrill, **Bir Elçiden Gazi Mustafa Kemal**, (Çev:Alp Ilgaz), Tercüman 1001 Temel Eser No:23,(Tarihi ve Basım yeri yazılmamış),s.213.

huriyet, İslâm'ı terk etmek suretiyle başka bir dine intisap etme niyetinde olmamıştır. Ancak batı taraftarı aydınlar, millî bir devlet meydana getirme hususunda İslâm'ı başlıca engel olarak görmüşlerdir. Bu noktada Cumhuriyetin istediği hem modern hem de Türk olan İslâm dininden başka bir şey değildi. Rejim, bu anlamda, dini ıslâh için birtakım teşebbüslerde bulunduyorsa da pek başarılı olmamıştır³⁸. Çünkü bu tip teşebbüsler daima hâlâ Osmanlı sosyal yapısını muhafaza eden Türk toplumunun tepkisiyle karşı karşıya kalmıştır.

Yukarıda ifade ettiğimiz bu tarihî hakikatlere rağmen Cumhuriyetin ilânından bu yana geçen süreçte millet olarak tarihimizle bir türlü barışamadığımız bir gerçektir. Tarih, hep siyasetin veya siyasî düşüncenin bir boyutu olarak ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Türk aydınlarının tarihe bakışları ve ele alışı ekseriyetle tarafsız olmamış objektif değerlendirmelerde maharet gösterememişlerdir. Ne yazık ki, bu eksiklik daha çok saltanattan cumhuriyete geçiş sürecini temsil eden Osmanlı tarihi için geçerlidir.

Cumhuriyetin daha doğrusu Atatürk ve inkılâplarının Osmanlı Devleti bakıyyesi ile örtüşüp örtüşmediğinden tutun da Osmanlı Devleti'nin bir Türk devleti olup olmadığına, Osmanlı'nın Türk Devleti olarak telâkki edilmesi durumunda bugünkü Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin büyük sıkıntılara düşeceğine kadar bir çok meselede zihinlerde fevkalâde yanlış telâkkiler oluşmuştur.

Hatta bu telâkkiler bugün milletler arası boyutta yaşanan millî meselelerinin kaynağının Osmanlı'da olduğu iddialarına kadar varmakta, Osmanlı'nın adetâ Türk milletinin alınca kara bir leke şeklinde vurulduğu saplantısından öteye gitmemektedir.

Osmanlıyı hâlâ yaşayan bir potansiyel tehlike gibi göstererek Türk tarih ve kültürüne saldırı aracı olarak kullanılması fevkalâde üzücüdür.

---

38 KARPAT, *Türk Demokrasi* .... s.57.

Aynı şekilde Osmanlıyı savunuyor görünerek Türkiye Cumhuriyetine düşmanlığını kusan gayri milli ve dinî akımlara karşı “gerekçeli Türk tarih tezi”mizin hazırlanmaması büyük bir ihmaldir. Türk tarihi içindeki bütün değerlere her platformda sahip çıkmak ve savunmak aydınlarımızın hayatî görevi olmalıdır.

Ülkemizin aydınları Türk tarihini, bir hafıza olarak muhafaza etmek ve günümüzde yaşananları onun süzgecinden geçirmek zorundadırlar. Bu zorunluluk, devlet ve millet olarak var olmanın şartı, “tarih şuurunun” bir gereğidir.

Son dönemde Osmanlı Devleti'nin başını ağrıtmış pek çok meselenin bugün de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sıkıntıları olarak devam ettiği doğrudur. Ancak milletler arası münasebetlerde sürekli yalnız bırakılan ve stratejik konumu dolayısıyla fazla dostu bulunmayan Türkiye'nin karşılaştığı bu durum, ne yalnızca son Osmanlı'nın ne de yetmiş beş yıllık Cumhuriyet Tarihimizin ürünü olmasa gerekir.

Buna rağmen bazı aydınlar arasında Osmanlı'ya ait kurumları kabullenmemek hattâ yok saymak gibi bir arazın yaygın hale geldiği görülmektedir. Unutulmamalıdır ki her sosyal yapı kendinden önceki sosyal yapının mirasçısıdır. Bugün sahip olduğumuz iktisadî, siyasî ve kültürel bir çok özelliğimiz Osmanlı'nın bıraktığı kültür mirasının eseridir.

Bu güne kadar ifade edilen ve sanılanın aksine; Osmanlı Devleti'nin dünya tarihindeki yeri şerefli ve onurludur. Osmanlı ile Türk özdeşleşmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti de Osmanlı Devleti'nin antitezi değildir.

Osmanlı'nın kendisi olduğumuz gerçeğini reddetmek, bizi geçmişinden utanan bir millet çizgisine getirebilir ki bu görüş, Türk milliyetçiliği fikrine temelden aykırıdır. Ayrıca geçmişte milletlerin yok olmasıyla alâkalı bir çok tarihî hakikati idrak edemediğimiz anlamına gelir.

Osmanlıdan Cumhuriyete geçiş sürecinde Türk İnkılâbının mümessilleri üzerinde kısmî de olsa Avrupa'nın tesirini görebilmek imkân dahilinde ise de askerî ve siyasî gelişmeler karşısında Türk milletinin aldığı tavır farklılık arz eder. Her şeyden önce şu tarihî gerçeğin ihmal edilmemesi gerekir: Türkler, millî meseleler söz konusu olduğunda daima kendi işlerini kendileri halletmişlerdir. Türkler risk alarak yaptıkları çıkışlarda sorumluluğu daima üzerlerine alırlar. Dolayısıyla risk alınan hadisenin neticesine katlanmayı peşinen kabullenmişlerdir. Bu tespitimize en güzel örnek Türk İstiklâl Harbi'dir. Batının gücü karşısında ortaya konan Millî Mücadele'de alınan askerî risk ne denli önemliyse, saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyet'in ilânı ile göze alınan siyasî ve toplumsal riskte aynı öneme sahiptir.

Türklerin yukarıda ifade edildiği şekliyle sorumluluk alabilmesi ve Türk inkılâbının batılı toplumlardan farklı seyir takip etmesinin bir diğer sebebinin de "Türklerin batı yönetimine hiçbir zaman girmemesinde" aramak isabetli olur kanaatindeyiz. Bu noktadan hareketle Saltanattan Cumhuriyet'e geçişte bir rejim olarak "Cumhuriyet" her ne kadar batı menşeli kaynaklardan iktibas edildiyse de başlangıçta tatbik edilen bu idare biçimi kendisine ait pratikleri olan bir otoriter Cumhuriyet olarak mütalâa edilmiştir. Burada Cumhuriyet'in önüne getirilen "otoriter" kelimesine yüklenmiş olan anlam, dönemin olağanüstü şartlarından kaynaklanan bir zorunluluğun ifadesi olarak kabul edilmelidir.

Yeni rejim, kendisini koruma içgüdüğü ile ortaya koyduğu bu tip otoriter Cumhuriyet biçimini farklı izah etme çabaları kasıtlı ve peşin hükümlü yaklaşımlardan kaynaklanmaktadır. Bu tip bir geçiş sürecinde "otoriter" kelimesinde bir istibdat ve diktatörlük döneminin belirtilerini aramaya çalışmak; Millî Mücadele hareketini ve Türk modernleşmesini bilmemek veya kasten anlamamaya çalışmaktır.

Osmanlı Devleti, bugün dahi gelişmiş ülkelerin örnek aldığı ve kendisine has dinamikleri olan büyük bir medeniyet ortaya koymuştur. Türk

kamuoyuna sunulan bu konuyla ilgili çarpıtmaların ve tarihî yanlışların bir an önce telâfi edilmesi gerekmektedir. Bu sebeple 700. Kuruluş Yıldönümü çerçevesinde yapılan faaliyetler, bu eksiğimizi kapatabilmek adına önemli bir fırsat olarak görülmelidir.

Bunun yanı sıra Osmanlı Tarihi anlatılırken Türk devlet geleneği, Türklerin devlet ve millet anlayışı, devletin millet için var olduğu hakikatini ve ayrıca adaletin, hoşgörünün, huzurun ve refahın halka yani millete sunulmaya çalışıldığı bir yönetim anlayışının Türk devletlerinde daima varolduğu rahatlıkla ifade edilebilmelidir.

Millî Mücadeleyi canlandıran ruhun, Osmanlı tedrisinden geçmiş kahramanlar tarafından tesis edilen “Kuva-yı Milliye ruhu” olduğu göz ardı edilmemelidir. Türk tarihi bir bütün olarak kucaklanmalıdır. Gelecek kuşaklara yalın siyasî tarih değil kültürel mirasımız da aktarılabilirdir.

Bu sayede tarih ilmi yalın ve ciddî hatta soğuk görüntüsünden uzaklaştırılmalı, bize “bizi” ve “onları” anlatan tarzıyla gerçekçi yorumlarla anlatılmalıdır.

Türkiye'nin çağdaşlaşma hamlesinin aşağı yukarı üç asırdır var olan bir vakıa olduğu gözler önüne serilmeli, ancak bu hususta Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı inkılâpların bu zeminin üzerine bina edilen basamakların en önemlisi olduğu vurgulanmalıdır.

Yukarıda izah etmeye çalıştığımız ihmallerin olmaması ve “yazanın yapana sadık kalması”yla şekillenecek bir tarihçiliğin gazetecilikten veya hobi haline getirilen bir uğraşı olmaktan çıkarılmak suretiyle ve bunlardan farklı bir disiplin olduğu hatırlatılarak gerçek tarihçilerin ifadelerine itibar edilmeli, perspektifleri önemsenmelidir.

ÖZET

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmeden önce İstanbul'da kaldığı altı aylık süre, Millî Mücadele hareketinin başlangıcını oluşturan hazırlık dönemidir. Bu dönem yakın tarihimizde, yeni Türk devletinin yapılanmasında siyasi ve fikri temellerin oluştuğu fevkalade öneme haiz tarihi hadiseler silsilesi ile doludur.

Mustafa Kemal Paşa, Mütareke Döneminde İstanbul'da iktidara gelmenin bütün yollarını denedikten sonra, Anadolu'ya geçmek ve "Millî Mücadeleyi başlatmak gibi ağır ve kat'î bir kararı her yönüyle incelemiş ve bundan başka bir şey yapmak ihtimali kalmadığına inanmış; bu inanç ve karar, 19 Mayıs Ruhunun oluşmasında temel faktör olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Millî Mukavemet, Samsun, 19 Mayıs Ruhü, İlk Millî Meclis, İttihad-Terakki.

ABSTRACT

Mustafa Kemal Paşa state of six months in Istanbul before going to Anatolia was preparation time to begin for national war. This period was very important. In the case of establishment of political ideas for new Turkish state. After Mustafa Kemal Paşa was tired all possibility to come to power in Istanbul during siece fire, he thought deepley to go to Anatolia and start National War. He was strongly believed that there was not any other solution.

Finally, he could not see any escape from government of Istanbul... Therefore he decided to National War. These belief and desition were main factors in soul of 19th May..

Key words: National defens, Samsun, Soul of 19th May, First National Assembly, İttihad-Terakki.